

IV РАЗДЕЛ

АНАЛИЗ НА ДОО ЗА УС И НА УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ ПО *ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИЯ*

В СЪПОСТАВКА С ДОО ЗА УС И С УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Съвременното образование си поставя като основна цел реализацията на младия човек, активното му гражданско поведение на основата на формирана ценностна ориентация и успешната му адаптация в постоянно променящо се общество. В този смисъл програмите по *История и цивилизация*, както и тези по *Български език и литература*, притежават огромен потенциал за реализация на посочените цели. Естествено представата за единство и многообразие на света предполага и необходимостта от концептуално единство и интегрираност на програмите. КОО *БЕЛ* има очевидно средишно значение за останалите области и в този смисъл реализирането и “успешността” на програмите по *БЕЛ* са от огромна значимост за постигането на целите в останалите КОО. Проследяването на връзките между програмите по *История и цивилизация* и тези по *БЕЛ* се опитва да покаже как програмите по *История* се съотнасят към тези по *БЕЛ*, без да се правят изводи за това, доколко “работещи” са програмите по *БЕЛ* и доколко осигуряват предвиденото в тях (обект на друга част от настоящия анализ).

Съвременната концепция за обучението по история се основава на възгледа, че то има особено важна роля за подготовката на младия българин, за неговата ориентация, адаптация и реализация в съвременното демократично общество, за развитие на уменията му за активно гражданско участие в социалния живот в условията на културно разнообразие и глобализация. В концептуализацията на програмите по *История и цивилизация* е търсен баланс между различни аспекти на историческото съдържание – общество, политика, стопанство, изкуство, всекидневие, менталитет. В тази посока може да се очаква съществуването на единство с програмите по *Литература*, ориентирано към представянето на закономерностите на художественото изображение като цяло, неговия строеж, въздействие и социална функция.

Направеното сравняване на програмите в основните им части – ОРНУП, ОРТ и КД, ясно показва заложените общи концепции за ролята на обучението в подготовката на младия българин, най-вече насочено към неговата реализация и осигуряващо практическа приложимост на придобиваните знания. В тези посоки акцентите в програмите по *История и цивилизация* намират съответствие в програмите по *БЕЛ*, което дава основание да твърдим, че на **концептуално равнище програмите са съгласувани. (Виж Приложение)**. На основата на прякото сравнение в Приложението може да се направят следните основни изводи и да се подчертаят няколко акцента.

Изграждането на национална и европейска идентичност и осмислянето на българската национална идентичност като пълноценна европейска идентичност е една от основните цели в обучението по история. На тази основа се предполага формирането на знания и убеждения за трайната ангажираност на българското общество с модерните европейски ценности. В тази посока единната концептуализация е постигната и това ясно личи както от посоченото по-горе, така и от следните няколко произволно избрани примера:

Литература

IX клас Ядро 1 Социокултурни компетентности Стандарт 1: Разбира ролята на античните цивилизации като основа на универсалната ценностна система; Стандарт 2: Осъзнава ролята на християнството в създаването на европейския културен модел.

X клас Ядро 1 Социокултурни компетентности Стандарт 3: Разбира ролята на Ренесанса за формиране на ориентирана към индивидуалните ценности на личността хуманитарна система.

XI клас Ядро 1 Социокултурни компетентности Стандарт 5: Притежава диференцирани знания за своята национална и културна идентичност.

Подобна интерпретация на ценностите (национални, общочовешки и пр.) е поставена като акцент и в програмите по история.

История

X клас, Ядро II „Национално и световно историческо и културно наследство Стандарт 2: *„Използва познания за националните ценности и традиции при анализ на събития от националната история”* като ОРНУП се определя *„дава примери за прояви на толерантност и нетолерантност в националната история”*. Последното лесно може да бъде изведено от програмата по литература за **XI клас**, като и да бъде проследено в програмата по история за **XI клас**.

Формирането на ценности без съмнение е една от най-сложните за постигане задачи в учебния процес. В тази посока се поставя акцент както в програмите по история, така и в тези по литература. Връзката между традиционните ценности и променящата се историческа действителност се вписва концептуално както в програмите по история, така и в тези по литература. Връзката е функционална, като се има предвид акцентът, поставен върху осмислянето на основните ценности на националната общност, осъзнаването на основни принципи на общочовешката морална система и пр. Това личи в програмите по *Литература* за **V клас**: *„разбира основните ценности на родовия свят, ценностите в етническата организация на човешките общности”*; за **VI клас**: акцент върху националните и универсалните ценности; съответно в програмата по история за **VI клас** *“чрез литературни образи осмисля българските национални ценности, участието на личността в историята; открива връзката между литературен образ и историческо събитие”*. Концептуалното единство с програмите по литература тук е свързано най-вече с ОРНУП в *“Човекът в българския свят”*.

Концептуалното единство между програмите се открива и в заложената ориентация към значими ценности на съвременността – права на човека, върховенство на закона, демократични ценности. Историческото образование дава големи възможности за формирането на духовна и гражданска идентичност на личността. Този потенциал има значение не само за *КОО Обществени науки и гражданско образование*, но и за цялата система на средното образование в България.

Възможностите, които предлагат програмите както по *История и цивилизация*, така и по *Български език и литература*, насочени към формиране на гражданско съзнание и гражданско образование, също са част от връзка, която дава възможност да се направи извод за концептуално единство и функционалност на програмите. В проследяването на целите, поднесени като основни в програмите и по двата предмета, ясно личи намерението за даване на механизми на учениците при идентификация на проблеми, събиране на информация, изследване на проблем, предлагане на възможности за решаване и изработване на стратегия за действие.

В програмата по история за **IX клас** индивидуалната активност е определена като една от основните граждански ценности.

IX клас Ядро III Стандарт 1: Описва и съпоставя еволюцията на правата и свободите на гражданите в различните общества; **Ядро IV**, Стандарт 4: Различава факти, аргументи, идеи, средства за **разрешаване** на противоречия.

Така връзката в гражданското образование е ясно подчертана, а не просто декларирана в програмите по *История и цивилизация*.

Връзката с ГО е поднесена по-обобщено в програмите по *БЕЛ*, но въпреки това съпоставката дава възможност да се направи извод за концептуално единство и в тази посока. Тази връзка може да бъде открита както във **формирането на умения** за комуникация в гражданската и институционалната сфера:

Български език IX клас Ядро 1 Социокултурни компетентности Стандарт 1: „Използва уместно различни езикови регистри, ...: различава особеностите на текстове, характерни за **гражданската** и институционална сфера”; и в ОРТ – сфери на **гражданската**, институционалната ... комуникация; **XI клас Ядро 1**, Социокултурни компетентности, в ОРТ е предвидено “Учениците трябва да усвоят: общуване в гражданската, институционална и стопанска сфера, общуване в медийната сфера, текстове – документи и пр.”; така и на **проблемно ниво** - в изграждането на индивидуалната активност като основна гражданска ценност на съвременната епоха, утвърждаването на възгледа за българската културна идентичност като традиционно европейска – и трайната ангажираност към европейските ценности:

Литература XI клас, Ядро 1 Стандарт 5: “Притежава диференцирани знания за своята национална и културна идентичност“; **Ядро 2** Стандарт 4: “Познава развитието на българската литература като част от европейския литературен процес.“

Програмите по *История и цивилизация* определено са насочени към развитие на умения и компетенции в подобна посока: **История и цивилизация X клас**, в ОРНУП “ Оценява ролята на свободата като условие за икономически, духовен и културен напредък на личността и човешките общности”.

Поставянето на ученика в избираща ситуация – изискваща или даваща възможност за различни решения и защита на собствено становище, е основен момент във формирането на активна позиция и ценностна ориентация. Програмите по *История и цивилизация* определено концептуално съвпадат с програмите по *БЕЛ* в тази посока. Акцентът върху практическите умения на учениците, техните ценностни ориентации и личностното им отношение към съвременността е предпоставен като основна цел както в програмите по *История и цивилизация*, така и в тези по *БЕЛ*. Акцентът в целите на историческото образование се поставя не на теоретичния компонент на знанията, а на нарастването на функционална им цел, т.е. теоретичните знания като методологически ориентир в реални житейски ситуации. Учениците трябва да усвоят подходящи методи за опериране с абстрактни знания, за тяхното практическо приложение, за да си обясняват и настоящето.

Усвояването на методи, техники, ценности е в основата на определени поведенчески норми. В програмите по *История и цивилизация* и тези по *БЕЛ* е поставен акцент върху **мащабната комуникация**, характерна за съвременността, и необходимостта от овладяване на комуникативно ориентирани поведенчески модели. В този смисъл очевидно е значението на езика като универсално средство за междуличностно общуване, така и за цивилизационно развитие. И в двете програми е заложено развитието на комуникативната компетентност на учениците като основна задача на образованието в средното училище, като очевидно в тази посока програмите по *История и цивилизация* и *БЕЛ* имат единна концептуална основа. Това единство е демонстрирано в: **Ядро 3** Социокултурна и езикова компетентност в устното общуване; **Ядро 4** Социокултурна и езикова компетентност в писменото общуване. Посочените компетентности намират пряко отражение в раздел КД на програмите по *История и цивилизация*, където се предвижда учениците да усвоят и прилагат интерактивни методи, симулационни игри, дебат и пр., както и в ОРТ в програмата по *Български език за X клас*, където е заложено участие в дискусия и дебат, публично изказване по научен проблем и др.

Това проследяване на концептуалните основи на програмите по *История и цивилизация* дава основание да се твърди, че на това равнище **съществува единство и съгласуваност**, като заложена единна посока, трасирана от сходните цели и концепти за постигането им, може да се определи като **достатъчна и функционална**.

Концептуалното сходство само по себе си не може да осигури функционирането на програмите в една посока, последното по-скоро се определя от **интегрираността**. В тази посока интерес представлява интегрирането на програмата по *История и цивилизация* с тази по *БЕЛ*.

Устните изказвания и създаването на писмени текстове се определя като средищно за обучението по история. В тази посока интегрираността с програмите по *Български език*, формиращи знанията и уменията за текста и неговото функциониране в комуникация, обслужват разбирането и създаването на устни изказвания и писмени текстове, характерни както за обучението по *История и цивилизация*, така и по други предмети. Създаването на устни изказвания и писмени текстове с оглед на адекватността им към ситуации в реалното общуване, предвидено като цел в обучението по *БЕЛ*, очевидно дава възможност за програмите по *История и цивилизация* да предложат механизми за интегриране, използване и надграждане на умения, заложи в програмите по *БЕЛ*. Устните изказвания са в постоянно “обръщение” в историческото образование. В програмите по история обаче се залага и изграждане на умения за създаване на писмен текст, например: в **XI клас Ядро IV** Източници на историята: „**Разработва** в писмена форма определен проблем от българската история” и конкретизирането за умения за формулиране на аргументи и привеждане на доказателства при писмени изложения по конкретен исторически въпрос.

Интегрираността на програмите в тази посока може да бъде проследена най-общо в следната таблица, където ясно личи усвояването на умения за създаване на идентични видове текст в едни и същи класове:

V клас история	V клас БЕЛ	V клас история Error! Not a valid lin	V клас БЕЛ	VII – VIII клас история	VII - VIII клас БЕЛ
Използва знания и развива умения за работа с различни видове текст ; изготвяне на кратък план, описание, подробен преразказ;	Преразказват текстове... Устен подробен преразказ; Описват предмети и явления; Ориентират се в структурните особености на текста, могат да планират; Умението да съставя план на	Използва знания и развива умения за работа с различни видове текст : изготвяне на разширен план; съобщение; резюме;	Резюме на текст – съкратено, но достоверно предават информацията.. Умеят да се информират и да предават информация , изказват съобщения...	Използва знания и развива умения за работа с различни видове текст : изготвяне на разширен план; съобщение; резюме; Използва знания и развива умения за работа с различни видове текст : изготвяне на разширен план-	Съставят и подробен преразказ, подборен преразказ, есе, план на преразказ; статия, есе, използват текстоподобни режущи техники; съставят текст от

	<p>текст;. Умеят да работят с речник;</p>			<p>конспект, съобщение; резюме;</p>	<p>аргументативен тип, пл анират и структурират текст; из ползват учебници, енциклопедии, речници;</p>
--	---	--	--	-------------------------------------	--

Оперирането с речници се появява в програмите по *БЕЛ* в **V клас** и е конкретизирано в програмите по история в **VI клас**, като работа с терминологичен речник. Това на пръв поглед „разминаване” дава основание да се направи извод за интегриране на програмите и формиране на едно важно умение за автономността на ученика, който, веднъж усвоил умения за работа с речник, ще се ориентира самостоятелно в усвояването на компетенции за работа с терминологичен речник. Интегрирането на програмите в посока на изграждане на умения за създаване на устни и писмени текстове може да бъде проследено и в програмите **IX – XI клас**.

IX история	IX клас БЕЛ	X история	X клас БЕЛ	XI история	XI БЕЛ
анализ на различни видове текст, умение да структурира научен текст	Смислов а цялост и смислова членимост на текста; Умее да изгради смислово и структурно-композиционно оформено изказване по	анализ на различни видове текст, умение да структурира научен текст (<u>резюме</u> , <u>съобщение</u> , <u>доклад</u> , <u>отговор на исторически въпрос</u>);	Създава собствен аргументативен текст.... Прилага разсъждениято, описанието и повествованието с оглед на комуникативната задача; Умее да преви тематично	Прилага свободно умението за <u>водене на записки</u> . Формулира аргументи и привежда доказателства при <u>писмени изложения</u> по конкретен исторически	Създава текстове с аналитична, тълкувателна насоченост; Прилага най-често използваните в писменото общуване жанрови модели;

<p><u>тговор на исторически въпрос</u>); зготвяне на план-тезис, водене на записки;</p> <p>Развива : техниките за четене; писмената култура на учениците, а чрез използваните понятия – обогатява и езиковата им култура</p> <p>прилага критериите за оценка на създаден текст</p>	<p>определен проблем;</p> <p>Създава собствен аргументативен текст...</p> <p>Стратегия и техника за построяване на аргументативна верига;</p> <p>Начини за цитиране и позоваване; принципи за анализ и интерпретация;</p>	<p><u>изготвяне на план-тезис, водене на записки;</u></p> <p>Развива : техниките на четене; писмената култура на учениците, а чрез използваните понятия – обогатява и езиковата им култура;</p> <p>прилага критериите за оценка на създаден текст</p>	<p>смислено членене на текст;</p> <p>Умее да конспектира;</p> <p>Развива техниката за построяване на аргументативна верига;</p> <p>Подобряват уменията си за организиране на информацията;</p> <p>Развиват уменията си за анализ и интерпретация;</p>	<p>въпрос</p> <p>Съставя самостоятелно план-тезис.</p> <p>Съставя <u>резюме</u> на историческа информация.</p> <p>Разработва в писмена форма определен проблем от <u>българската история</u>.</p> <p>Анализира и <u>писмено обобщава</u> информация от исторически документи.</p>	<p>Писане на описателни, аргументативни микротекстове;</p>
--	---	---	---	---	--

В тази посока интегрираността се съотнася към възможността за непосредствена връзка с аргументативния текст – същност и структура (**Ядро 4** ОРТ в програмата по *Литература* за **XI клас**). Появата на подобно умение в програмата по *История и цивилизация* за **XI клас** предполага ясна осмисленост на възможната и изградена връзка с обучението по *БЕЛ* и създадените уменията за създаване на аргументативен текст, както с предвиденото в **Ядро** Социокултурна и езикова компетентност в писменото общуване и аргументация чрез разсъждаване и

интерпретация (Ядро 4 ОРТ в програмата по *Литература* за **XI клас**). Създаването на устни изказвания и писмени текстове изисква усвояването на съответните норми за създаване на текст, видовете текст (повествование, описание, разсъждение, публицистичен, художествен). Ученическото съчинение, в рамките на което се реализира предвиденото писмено разработване на исторически проблем, показва интегрираността на програмата по история с тази по БЕЛ. Създаване на изказвания и писмени текстове и изграждането на комуникативните компетенции е посочена като основна цел за програмите по *БЕЛ* и в тази посока програмите по *История и цивилизация* са интегрирани чрез търсенето на връзка с уменията, изградени в обучението по *БЕЛ* и на практика използвани и развивани в обучението по история.

В програмите по *История и цивилизация* за гимназиален етап интегрираността е както в посока на изграждане на съответни изказвания и писмени текстове, така и с конкретизирането и използването на практика на придобити компетенции в обучението по *БЕЛ*. Последното личи в заложеното в програмата по история за XI клас възможност за МВ „прилага критериите за оценка на създаден текст”, което е пример за конкретиката на интегрираността на програмите с тези по *БЕЛ*.

Умението за използване на информация и изграждане на собствена позиция на тази основа е целеположено в програмите по *История и цивилизация*. Работата с исторически документ е основа на овладяването от учениците на умения и методи, които са насочени към практическа приложимост на придобити знания, т.е. обслужват автономността на ученика в учебния процес. Обособеността на **Ядро IV „Източници на историята”** в програмите по *История и цивилизация* показва акцент поставен точно върху тази страна на обучението по история. В това ядро програмите по история са интегрирани с програмите по БЕЛ, както личи:

Български език

В **XI клас Ядро 4** “Социокултурна и езикова компетентност в писменото общуване“, в ОРНУП – “използва различни информационни източници”, а в ОРТ – „извличане на информация от текстове – документи”.

История

В **IX, X**, както и в **XI клас** в **Ядро IV** “Източници на историята” неизменно присъства Стандарт 1: “Изразява критично отношение при анализ на информация от различни източници“. Очевидно се търси откриването и представянето на различни гледни точки в информация от различни източници и възможност за ориентация в това многообразие. Точно в тази посока може да се направи извод за интегрираност на програмите с тези по БЕЛ:

Български език

В **XI клас Ядро 1** „Социокултурни компетенции в ОРНУП: „...разпознава различни езикови регистри при разчитане смисъла на чужди текстове...“. **Ядро 4** „Социокултурна и езикова компетентност в писмено общуване” в ОРТ: „ориентиране в предмета и структурата на текстове документи с цел откриване на необходима информация”.

В тази посока интеграцията на програмите по *История и цивилизация* с тези по *БЕЛ* е проактивна особено във връзка с използване на знания и развиване на умения за анализ на различни видове текст, а и за структуриране на научен текст (резюме, съобщение, доклад, отговор на исторически въпрос).

В **VIII клас** подходът към интегрираност на програмите по *История и цивилизация* с тези по *Литература* се основава на друг акцент. **Ако до този момент връзката е по-скоро съдържателна, сега** програмите по история предполагат **по-скоро функционална връзка** и се обръщат към компетенции, които са изключително важни с оглед на посоката за изграждане на самостоятелност, адаптивност, автономност на ученика в процеса на учене. Предвиденото тук е към посоката “да прилага умения за работа с литературен текст; разбира връзките между

традиционните ценности и променящата се историческа действителност”. В тази си част програмите са функционални, като се има предвид, че работа с литературен текст следва да е изградена като компетенция от **V до VIII клас**. В тази посока ще посочим, че още в **V клас** се появява в ОРТ – “да овладеят композиционните части на устен и писмен текст и тяхната функция за формиране на цялостния му смисъл” и пр., а в **VI клас** – „ да придобият начални умения за тълкуване на художествени текстове; да откриват и осъзнават хуманистичното послание на текстовете “ и т.н. Точно тези умения са в основата на устното изложение, което е определяно в тази степен на обучението по история най-вече като описание, обяснение.

Преминаването в гимназиален етап, т.е. в по-висок етап и степен, разширява и поставя специфични възможности за интегрираност на програмите. С развитието на абстрактното мислене, способността да се борави с понятия и идеи се поставя акцент върху осъзнаването на собствените познавателни средства. Самостоятелността на ученика при ученето като една от основните цели на обучението е интегрирано в конкретни техники, които са основни за обучението по история – водене на записки, изготвяне на план-тезис, анализ на различни видове текст, създаване на собствен текст и т.н. В тази посока особено важно е интегрирането с програмите по *БЕЛ* в един по-особен и изключително важен аспект - **прилага критерии за оценка на създаден текст**. Това без съмнение е постижимо само на основата на изградените умения на учениците за създаване на ученическо съчинение и познаването на нормите за изграждане на текст. Овладяването на структурните компоненти на ученическото съчинение с неговите задължителни компоненти (увод, теза, микротеза и пр.) правят функционалната възможност за интеграция между програмите по *История и цивилизация* и *Български език и литература* в смисъл както на създаване на собствен текст, така и при анализа на писмени исторически извори, които носят характеристиките на различни видове текст.

Направените изводи за интегрираност на програмите в тази посока дават основание да се твърди, че при яснота в методологическите концепции и методическа “достатъчност” учениците би трябвало да усвоят необходими умения за автономност в създаването на различни видове текст, както и компетенции за работа с такъв.

Интегрираността на програмите по история с тези на БЕЛ се открива лесно в посока на развитието на историческо съзнание и мислене в неговите характерни черти - конкретност, обоснованост, самостоятелност, системност, и характеристиката на историческото съзнание – национално достойнство, родолюбие, уважение към постиженията на човешката цивилизация, толерантност, търпимост.

Разгледаните аспекти на интегрираност между програмите по история и цивилизация и тези по БЕЛ се осигуряват в значителна степен от **синхронизацията** им. Тематично-проблемният анализ на програмите по *История и цивилизация* и тези по *БЕЛ* показва една добра синхронизация, която обслужва цялостния процес на обучение. Последното личи в предпоставените възможности за връзка особено с програмите по *Литература*. Действена интегрираност в програмите се осъществява обаче не само чрез синхронизацията, но и чрез асинхронността. В определени случаи непряка синхронизация, (асинхронността) по-скоро обслужва и помага за интегрираността на програмите по *История и цивилизация* с тези по *БЕЛ*.

Тематично-проблемните области за **V и VI клас** очевидно ясно и конкретно интегрират програмите, като разчитат на синхронност. Изучаването на миналото на българите (от първите сведения за живот по нашите земи до края на XVII век) и заложения проблемно-тематичен кръг в програмите по литература за **V и VI клас** се вписват и функционират в дадената възможност – чрез сюжетите от българския фолклор да се разкрие картината на живота на българите през XV – XVII век, както и разглеждането на фолклора като исторически извор. Последното поставя акцент върху изучаваното по литература в **V клас**, като го осмисля под друг ъгъл, и това дава възможност за извод за достатъчна интегрираност на основата на синхронизация в програмите по *История и цивилизация* и *БЕЛ*.

Придобитите компетентности на учениците в изучаването на история на античния свят могат да се използват функционално в обучението по литература в **IX** и **X клас**, където според програмите по *БЕЛ* акцентът се поставя върху представянето на историческото развитие на европейския литературен процес – в **IX** – от митологията до Средновековието, а в **X** – от Ренесанса до модернизма, както и литература на Българското възраждане. Съответните исторически епохи са изучавани съответно в **VII**, **VIII** и **IX клас**.

Така програмите по история се “вписват” в основите и дават конкретиката на събитийността, която би могла да бъде използвана и интегрирана в обучението по литература, както и съответно надградена и осмислена, като по този начин затвърждава и обслужва трайността на знанията и уменията по *История и цивилизация*. В тази посока бихме направили извода по-скоро за интегрираност въпреки асинхронността на тематично-проблемните области.

В **VII клас** предвиденото изучаване на тематичен кръг от периода *Праистория и Античност* поставя проблем що се отнася до интегрираността с програмите по литература. Предвиденото: “използва представите за света и човека, изградени чрез познатите митове от Античността”, може да се приеме като донякъде “работещо”, ако се възприеме във връзка с подобни представи, изградени в обучението по литература в **V клас** чрез митове и легенди за Сътворението - старогръцки, библейски, скандинавски и български. Едновременно с това хронологическото разминаване с изучаването на античната литература, предвидено в програмите за **IX клас**, прави по-скоро асинхронността нефункционална. Митовите от Античността всъщност попадат в програмата по литература за **IX клас** и това прави очевидно недобро съгласуването и повърхностно търсенето на някаква интегрираност на основата на тематично-проблемна синхронизация на програмите.

В **IX клас** учебното съдържание по *История и цивилизация* обхваща епохата на Новото време, т.е. периода от края на **XV** до началото на **XX** век. Съсредоточаването на смисъла върху културния дух на Европа, както е посочено в програмата по *История и цивилизация*, предполага не само възможност, но и необходимост от интегрираност с програмите по *Литература*. Предложените възможности в КД са в посоката на “историческата” интерпретация на литературни произведения. Те трябва да се използват не само като илюстрация – “чрез сюжети от литературни произведения... за по-пълното, живо и колоритно изграждане на представата за миналото”, но и като “исторически извор и свидетелство на епохата”; “улеснява разбирането на характеристики на различни художествени школи и стилове”. Тук обаче се натъкваме на пълна асинхронност, която сама по себе си не е определяща, както вече бе посочено, но в случая по-скоро предопределя нефункционалността на опита за интегриране на програмите по *История и цивилизация* и *Литература*. Тук би следвало да определим предвидената интегрираност по-скоро като “неработеща”. Изучаването на литературни произведения, чиито сюжети биха обслужили дори само илюстративния метод в обучението по история, се отнасят към изучаването по литература в **X клас** – от Ренесанса до модернизма. От друга страна предложеното като възможност за интеграция би могло да бъде тълкувано в по-широк смисъл и да се опре на доброто познаване на възможностите, които дават програмите по *Литература* в изучаването до тогава.

За **X клас** се сблъскваме с един по-различен подход в замисленото. Съвременната история, изучавана в този клас, поставя на преден план въпроса за основни ценности, както и за ориентация, адаптация и реализация на личността, което прави по-функционалната връзка с програмата по *Български език*, а не с тематично-проблемния аспект на програмата по *Литература*. Като пример бихме посочили **Ядро 3** Социокултурна и езикова компетентност в устното общуване Стандарт 2: „Участва в дискусия или дебат... като проявява толерантност към другите участници”; **Ядро 4** Стандарт 1: “Използва различни информационни източници” и др. Това предполага различни възможности за интегриране при синхронизация или асинхронност в програмите и дава свобода на преподавателя в осмислянето и интерпретиране им. Всъщност подобен подход би бил оценен по-скоро като положителен с оглед на поливариантността за избор на техники, компетенции или

конкретно литературно произведение за изграждане на представа за миналото с оглед на конкретните условия, “публика“, специфични учебни потребности и особености на обучаемите и пр.

Синхронизацията с програмата по *Литература (XI и XII клас)*, с уговорката за връзки с програмата за ЗП *История и цивилизация* за **XI клас** при отсъствието на предмета като задължителен в **XII клас**, може да се проследи на тематично-проблемно ниво. Структурирането на програмата по литература около четирите основни за българската литература “сюжета” : Изграждане на българския национален космос; Мечти и утопии за по-справедливо устройство на света; Разпадане на българския родов космос; В търсене на индивидуални и универсални ценности – очевидно намира връзка с програмата по *История и цивилизация* за **XI клас**, където в частта ОРТ са засегнати аспекти от историческото развитие на българите, които пряко се съотнасят към проблематиката в програмата по *Литература* както следва : **Тема 3:** Общество и обществен живот: - социални типове и структури в българското общество; гражданското общество у българите – традиции и модернизация; обществени конфликти и обществено съгласие; социална промяна и социална адаптация; **Тема 4:** Светът на българите: околна среда и менталитети: влияние на природо-географската среда; стопанско развитие и традиции; ритъмът на живота: представи за света и човека; исторически измерения на българската самоличност. Директни са възможностите за връзка с очакваните резултати в **Тема 5:** Култура и духовен живот: динамика на българското културно развитие: оригиналност и нови влияния; писменост, книжовност, просвета, образование; изкуство и памет; европейски измерения на българската култура.

Синхронизацията на този етап се улеснена от факта, че българската история от праисторически времена до наши дни е изучавана според програмата по *История и цивилизация* в **XI клас**. Всъщност подходът при представянето на българската история в средното училище е концентричен, а не линеен, както е в случая със световната история, а това очевидно води до извода, че основни знания и компетенции, свързани с българската история и нейното място в европейската и световната, са изградени в целия курс на обучение по *История и цивилизация* от **V клас**, когато се въвежда учебния предмет. Така поднесена проблематика е интегрирана на синхронно и асинхронно равнище с програмите по *БЕЛ*, като предлага възможност за използване и надграждане на определени компетенции чрез конкретиката на изучаването на българска литература.

След направения анализ можем да твърдим, че програмите по *История и цивилизация* и тези по *БЕЛ* са в **значителна степен съгласувани както на концептуално равнище, така и осигурени на основата на интегрираност и синхронизация.**

<u>У клас</u>	<u>История и цивилизация</u>	<u>Литература</u>	<u>Български език</u>
<u>ОРНУП</u>	<p>Описва промените в българското общество, настъпили след Покръстването и след османското завоевание</p> <p>Установява влиянието между традициите на християните и мюсюлманите в ежедневието (празници и обичаи, жилище, облекло, храна, битова лексика, хигиена)</p> <p>Описва поне един традиционен празник</p> <p>Обяснява различията в живота на човека от равнината и планината</p> <p>Извлича елементарна информация ...</p> <p>Открива факти и понятия в основния текст на учебниците;</p> <p>Съставя кратък план върху дадена тема;</p> <p>Дава в писмена форма отговори на поставени въпроси , като се опира на ключови думи или подпомагащи въпроси;</p>	<p>Разбира основните опорни точки в структурата на родовия свят;</p> <p>Осъзнава като ценности основните вярвания за устройството на света;</p> <p>Проявява толерантност към разноетнически словесни и културни традиции.</p> <p>Коментира кои нравствени принципи са нарушени и какви са последиците от това;</p> <p>Разбира, че художествения свят на творбата носи белези на историческата епоха и присъщите и обществени и нравствени проблеми , бит и култура;</p> <p>Умее да определя основните етапи в развитието на изказването с цел най-адекватното изпълнение на комуникативното намерение;</p> <p>Умее да съставя план на текст;</p> <p>Умее да предава съдържание на кратък текст, умее да създава трансформиращ преразказ; развива умението си да разказва случки;</p> <p>Развива умението си да описва...</p>	<p>Разбира зависимостта на езиковите средства от ситуацията на общуване, използват ги в съответствие с нея;</p> <p>Владееят умения за диалогично общуване ..</p> <p>Разбират и създават текстове;</p> <p>Разбират речниковото значение на думите и употребяват уместно многозначните думи..</p>
<u>ОРТ</u>	<p>Разбира многообразието на промените в бълг. общество през XVIII –XIX век;</p> <p>Открива елементи на промяна в ежедневието на българите;</p> <p>Разграничава отношението на</p>	<p>Познават различни представи за устройството на света и житейския цикъл; основните празници от бълг. народен календар и най-общо празниците на другите етноси,</p>	<p>Умеят да работят с речник;</p> <p>Употребяват правилно и целесъобразно основните глаголни времена;</p>

	<p>българите към империята и към другите етнически общности в нея; Оценява съжителството между различностите като ценност;</p> <p>Свързва националната общност с националната държава</p> <p>Разбира ролята на традицията в процеса на модернизация;</p> <p>Разбира отношението между начина на живот и менталитет, между икономическото равнище, социалното положение и възприемането на новото.</p> <p>Осъзнава икономическата и културна принадлежност на България към променящия се свят, етническото и културно многообразие като част от европейското наследство.</p>	<p>живеещи в България; Различията в етническата, религиозна и езикова принадлежност на хората; основни образи, които изграждат представите за родното : родна земя, роден език, народен бит; Знания за комуникативния модел на различни типове словесност; Да откриват и коментират етнически ценности, съхранени в мита и фолклора; Да осъзнаят ролята на етническите образи във фолклорния свят и да са способни на толерантното им съпоставяне; Да осмислят рода като основна организация на социален живот; Да различават характерните белези на историческата епоха, разкрита в произведението; Да овладеят знания за устен и писмен текст; Да развиват познанията си за преразказване; Да овладеят умения за описание; Да развиват умения за преразказване на случки.</p>	<p>Разбират и предават достоверно основната информация ... Възприемат и осмислят чужди повествователни текстове;</p> <p>Съставят план на текст;</p>
<u>VI клас</u>	<u>История</u>	<u>Литература</u>	<u>Български език</u>
<i><u>ОРНУП</u></i>	<p>Описва основни събития.... Описва и обяснява стопански промени.... Описва и обяснява промени..... Извлича информация, съдържаща се в</p>	<p>Изгражда и утвърждава съзнание за национална принадлежност; Разбира социалното разслоение на обществото; Различава характерни белези на</p>	<p>Изразяват твърдения, подбират доказателства, оформят отговор на научен въпрос;</p> <p>Владееят разговорно-битовата и научна лексика,</p>

	<p>основния текст на учебника... Усвоява умения за съставяне на подробен план; Дава писмени отговори на поставени въпроси... Представя в писмен вид съобщение...</p>	<p>историческата епоха, разкрита в произведението; Умее да създава сбит и подробен преразказ; Умее да предава съдържание на по-обемен текст; Умее да организира изложението си във връзка с определен проблем; Осъзнава ролята на аргументацията при защита на определена позиция;</p>	<p>която им позволява свободно да общуват в съответствие с комуникативните си потребности; Съобщават за събития и факти; Предават накратко съдържанието на текстове от различни сфери на общуване. Използват учебници, енциклопедии, речници, извличат информация от документи; Ориентират се в структурните особености на научен текст; Могат да резюмират съдържанието на текст; Създават текстове от аргументативен тип-отговор на научен и житейски въпрос; Умеят да композират съчинение-разсъждение;</p>
<p><i>OPT</i></p>	<p>Разграничава отношението на българите към империята и към другите етнически общности в нея; Оценява съжителството между различностите като ценност; Свързва националната общност с националната държава ; Разбира и приема и различността , и предимствата на съжителството.</p>	<p>Да познават образи на родното – национално пространство, литературни образи на националната история; Да формират съзнание за национална принадлежност; Осмислят социалното разслоение на обществото и характеристиките на отделните социални групи; Разбират ролята на сътрудничеството между културите за единството на света; Да съпоставят и коментират проблематиката в изучаваните текстове; Да изграждат и утвърждават понятието за национална принадлежност; Да съпоставят националните и универсални ценности; Да осмислят, че художествения свят на</p>	<p>Познават структурните и езикови особености на научен текст и умеят да извличат съществена информация от урочни статии; Осмислят значението и функциите на термините в текста; Резюме на текст Съобщение Съчинение- - рзсъждение</p>

		творбата носи бележите на историческата епоха и присъщите и обществени и нравствени проблеми, бит и култура; Да затвърдят уменията си за разказване и информирание;	
<u>VII</u>	<u>История</u>	<u>Литература</u>	<u>Български език</u>
<u>ОРНУП</u>	<p>Правилно използва понятия в контекста на историческия разказ и анализ; Оценява отражението на конкретно събитие върху общия ход на историческия процес; Разширява информацията от основния текст с тази от предложени документи в урока;</p> <p>Поставя собствени въпроси към основния текст и приложените писмени документи; Познава възможностите на ИКТ за придобиване на информация;</p>	<p>Разбира основни характеристики на националните общности; Осмисля национални ценности и идеали; Познава изображението на българския свят в творби от националната литературна класика; Осмисля ролята на националната литература в изграждането на националното самосъзнание и личностна ценностна система; Осмисля връзката между историческата епоха и нейната интерпретация в художествен текст;</p>	<p>Използват учебници, енциклопедии, речници, периодични издания, може да поискат информация в библиотека и на книжния пазар;</p> <p>Използват специализирани текстове, инструкции, правилници, справочници, извличат информация от документи;</p> <p>Могат да планират, резюмират, водят бележки и да коментират...</p> <p>Създават текстове от аргументативен текст – отговор на научен въпрос;</p>
<u>ОРТ</u>	<p>Оценява отражението на военните конфликти върху цялостното развитие на конкретни държави и региони; Разбира ролята и значението на античното културно наследство за историческо и културно развитие на Европа;</p>	<p>Да разграничават аспекти на националното .. Да осмислят, че са възможни различни аспекти на отношение към родното; Да познават идеята за националното: национална земя, национален език, национална история, национален характер, национален герой; Да осъзнаят проявленията на личности, национални и универсални ценности</p>	<p>Четат и разбират научни и публицистични статии; Водят бележки по съдържанието на научни и публицистични статии; Построяват логически изложението си и го оформят в съответствие с основните изисквания за писмено общуване;</p>

		<p>Да осмислят диалота между различни културни модели;</p> <p>Да осмислят различните проявления на отношенията “свое” – “чуждо”, българинът и другите;</p> <p>Да овладеят същността на аргументативен текст,; да умеят да изграждат аргументативен текст;</p>	
VIII клас	История	Литература	Български език
<i>ОРНУП</i>	<p>Проследява пътя на християнизацията на Средновековна Европа;</p> <p>Представя основните промени в бълг. общество, настъпили след Покръстването;</p> <p>Дава примери за представите за лична свобода на средновековния човек за придобиване на свобода;</p> <p>Разкрива ролята на поклонничеството за културния обмен между хората;</p> <p>Посочва ценности общи за християнството и исляма;</p> <p>Прилага умения за водене на записки;</p> <p>Аргументира собствено мнение на историческо явление по избор;</p> <p>Прави резюме на историческа информация;</p> <p>Съставя кратък отговор на исторически въпрос;</p> <p>Търси историческа информация със</p>	<p>Осмисля основни опорни точки в структурата на родовия свят и устойчивостта на родовите ценности;</p> <p>Разбира устойчивостта на общочовешките ценности;</p> <p>Осъзнава изпитания на личността в отстояване на моралните ценности;</p> <p>Умее да се служи с азбучен библиотечен каталог;</p>	<p>Умее да си служи с азбучен каталог;</p> <p>Умее да се служи с анализ и синтез като логически операции и тълкуване на текст;</p> <p>Владее подробен преразказ; сбит преразказ</p>

	средствата на ИКТ по предварително поставена задача;		
<i>ОРТ</i>	<p>Проследява контактите и конфликтите между християнската, ислямската и юдейската цивилизация през различни етапи на Средновековието;</p> <p>Сравнява ролята и начините на проявление на общественото мнение през Средните векове и съвременността; Познава участието на българите в общоевропейския културен процес;</p> <p>Разбира влиянието на природни, икономически и идеологически фактори върху ежедневието на средновековните европейци от различни части на континента;</p>	<p>Връзката между родовите и универсалните човешки ценности;</p> <p>Проблематизирането на родовите ценности в съвременния свят: отношенията личност – общност;</p> <p>Да осмислят отговорността на човека пред другите и изпитанията ...</p> <p>Осъзнават проявленията на личността, национални и универсални ценности;</p>	... умения за самостоятелно тълкуване на текст;
<u>IX клас</u>	<u>История</u>	<u>Литература</u>	<u>Български език</u>
<i>ОРНУП</i>	<p>Познава основни политически възгледи : консерватизъм, либерализъм....</p> <p>Определя мястото на Българското възраждане в контекста на европейския преход към Новото време;</p> <p>Разпознава правилно основни исторически понятия;</p> <p>Подбира най-точната дефиниция на даден термин;</p> <p>Дава примери за взаимни влияния...</p> <p>Установява асинхронност в развитието</p>	<p>Разбира ролята на античните цивилизации като основа на универсалната ценностна система;</p> <p>Разбира същността на нравствената норма...</p> <p>Познава развитието на българската литература като част от европейския литературен процес;</p> <p>Посочва трайните общочовешки</p>	<p>Различава особеностите на текстове, характерни за научната, медийната сфера, сферата на изкуствата, гражданската и институционалната сфера.</p>

	<p>на Западноевропейския Ренесанс и Българското възрождане; Описва еволюцията на правата и свободите на гражданите.. Съпоставя правата и свободите на гражданите в демократичните и автократичните държави; Интерпретира информация Прилага умение за водене на записки; Извлича самостоятелно информация с помощта на ИКТ; Прави заключения от два източника с различен произход; Формулира аргументи и привежда доказателства при устни и писмени изложения по конкретен исторически повод; Открива и представя различни гледни точки от различни източници; Съставя резюме на историческа информация; Съставя самостоятелно план-тезис;</p>	<p>ценности.... Откриваонези общи хуманитарни принципи, които са валидни и до днес... Формулира съществените хуманитарни проблеми, стоящи пред съвременните общества и индивиди... Знае къде да потърси необходимата му информация;може да я събере и организира по различни принципи;</p>	
OPT	<p>Различава основните държавно-политически модели; Познава основните права, извоювани през Новото време; Характеризира светогледа на новия човек;</p>	<p>Стратегии и техники за построяване на аргументативна верига; Основни източници за литературна информация; Сборници, енциклопедии...информационни бази данни; Принципи за анализ и интерпретация; Разбира връзката между проблемите на</p>	<p>Сфери на научната, медийната, гражданската, институционалната и художествената комуникация; Умение за формулиране на становище; Умение за привличане на аргументи; Умение за избор на аргументация;</p>

		<p>ренесансовото и модерните общества..</p> <p>Посочва трайните общочовешки ценности...</p> <p>Открива в изучаваните произведения ... общите хуманитарни принципи</p> <p>Подобрява уменията си за събиране на литературна информация</p>	
<u>Х клас</u>	<u>История</u>	<u>Литература</u>	<u>Български език</u>
<i><u>ОРНУП</u></i>	<p>Сравнява политически модели на епохата;</p> <p>Сравнява основните политически възгледи на тоталитаризма;</p> <p>Познава институциите на Европейския съюз</p> <p>Проследява процеса на изграждане на Европейския съюз;</p> <p>Разпознава и правилно използва основни исторически понятия;</p> <p>Дава примери за прояви на толерантност и нетолерантност в в националната история;</p> <p>Съпоставя степента на гарантиране и прилагане на правата и свободите на гражданите в различните политически системи;</p> <p>Дава пример за поне един глобален проблем и опитите за неговото разрешаване;</p> <p>Интерпретира информация;</p> <p>Развива умение за водене на записки;</p>	<p>Осъзнава спецификата на хуманитарните проблеми на обществата от Новото време;</p> <p>Порива да открие универсални хуманитарни ценности;</p>	<p>Разбира ролята на художествената литература за европейската културна идентичност;</p> <p>Участва в дискусия или дебат – самостоятелно или в екип, като проявява толерантност към другите участници;</p> <p>Използва различни информационни източници;</p>

	<p>Подбира и обработва информация ... Обработва информация от традиционни източници посредством ИКТ</p> <p>Прави заключения от два източника с различен произход и съдържание; Изразява собствена позиция Съставя самостоятелно писмени текстове (описание, разсъждение, анализ на документ) Разработва план – тезис;</p>		
<u>XI клас</u>	<u>История</u>	<u>Литература</u>	<u>Български език</u>
<i>ОРНУП</i>	<p>Обяснява функционирането на държавните институции в съвременна България.</p> <p>Чете и коментира различни видове исторически документи. Прилага свободно уменията за водене на записки.</p> <p>Прави заключения от два или повече исторически документа с различен произход. писмени изложения по конкретен исторически въпрос.</p> <p>Открива и представя различни гледни точки в информация от различни източници</p> <p>. Съставя самостоятелно план-тезис.</p> <p>Съставя резюме на историческа информация. Разработва в писмена форма определен</p>	<p>Познава факторите, определящи своеобразието на националния културен модел; - историческа съдба, национален характер;</p> <p>Разбира приноса на бълг. Литература за изграждане на националната идентичност, националното самосъзнание и националните идеали..</p> <p>Посочва трайните общочовешки ценности, проблематизирани в творбата.</p> <p>Умее да намира информация ... в традиционните и електронни средства...</p> <p>Открива ... онези общи хуманитарни ценности, които са валидни и до днес;</p> <p>Формулира съществени</p>	<p>Съобразява езиковия си изказ с различни типове ситуации в сферата на официалното общуване;</p> <p>Участва в дискусия или дебат;</p> <p>Използва различни информационни източници;</p>

	<p>проблем от българската история. Анализира и писмено обобщава информация от исторически документи.</p>	<p>хуманитарни проблеми, стоящи пред съвременните общества и индивиди и свързва .. с трайни ценности...</p>	
<p><u>OPT</u></p>	<p>Разбира особеностите на политическото развитие на българите. Разбира ролята на България в политическото развитие на Балканите и в Европа в различните исторически епохи. Разбира ролята на България в политическото развитие на Балканите и в Европа в различните исторически епохи. Открива елементите на гражданското общество в българската съвременност. Разбира трудностите на българското общество в преход. Открива случаи на погазване на гражданските права в България . Открива устойчивите връзки на българите с обкръжаващия ги свят Разбира богатството от традиции в българската култура. Открива модерните тенденции в съвременната българска култура. Характеризира мястото на българската идентичност в контекста на Европа и Балканите.</p>	<p>Да осмислят националните идеали ... Да разбират ролята на литературата за формирането на националните ценности... Да диференцират аспектите на националното; Идеи на Просвещението и романтизма... Националният идеал; Стремение към утвърждаване на националната идентичност; Стремение за приобщаване към европейските и общочовешки ценности и култура; Да разбират идеята за националното; Проблематизиране на представите за родното;(националния характер, българинът и другите) нов поглед към проблема за националното; за родовото. за личностното и универсалното; Личността и универсалните ценности;</p>	<p>Учениците трябва да усвоят: общуване в гражданската, институционалната и стопанската сфера; Текстове-документи; Общуване в медийната сфера; Публично изказване по граждански проблем; Участие в дебати и дискусия по актуален обществен проблем; Извличане на информация от текстове-документи;</p>

		<p>Да умеят да търсят информация...</p> <p>Да усвоят аргументативен тип текст;</p>	
<p><u>КД</u> <u>V – VIII</u> <u>клас</u></p>	<p>да проучват и събират материали от историята на родния край;</p> <p>да работят с различни източници на информация: справочници, художествена литература, Интернет;</p> <p>да ползва аудио и видео техника,</p> <p>да участва в ролеви игри;</p>		<p>Слушат и предават информация получена от различни информационни източници;</p> <p>В малки групи.</p> <p>Работят в библиотека, интернет клуб;</p> <p>Водят кореспонденция по пощата или електронната поща...</p>
<p><u>КД</u> <u>IX – XI</u> <u>клас</u></p>	<p>да работят в библиотека;</p> <p>Да проучват и събират материали за историята на родния край;</p> <p>Да използват познавателни средства (да извеждат правила, да избират метод)</p> <p>Да ползват различни източници на информация (вестници, списания, справочници, художествена литература, аудио и видео материали, Интернет);</p> <p>Да работят в екип;</p> <p>Да усвоят и прилагат инетрактивни методи, решаване на проблем, симулационни игри, дебат, интервю;</p> <p>Да се запозная със структурата , компетенциите и начините на действие на органите на властта от различни нива : местни, регионална, централни;</p> <p>Да се запозная с нормативни актове и законови разпоредби от областта на гражданското право, трудовото право,</p>	<p>Да търсят и намират специфична литературна информация по зададена тема;</p>	<p>Да наблюдават, анализират и да участват в различни комуникативни актове в различни ситуации на публично общуване;</p> <p>Да търсят и ползват статии по интересувачи ги въпроси.</p> <p>X клас – да ползват различни източници на информация за европейското културно влияние;</p> <p>Да ползват специализирани тематични речници, свързани с хуманитаристиката;</p> <p>Да участват в организирани от тях публични изяви и изказвания с цел информирание;</p> <p>Да организират дебати и да участват в тях;</p> <p>XI – да имат достъпно различни информационни източници в сферата на масовото осведомяване;</p> <p>Да се запозная със законови текстове, текстове на международни харти, конвенции и пр.</p> <p>Да се ориентират в различни информационни източници с прагматична цел;</p>

	екологията и пр.		Да участват в публични дебати; Да участват в публични дискусии по граждански проблеми;
--	------------------	--	--

Легенда

Ценностна ориентация в постоянно променящото се общество

Ефективно участие като граждани в съвременното демократично общество

Изграждане на българска културна идентичност като традиционно европейска

Умения за ориентация в информационния поток и изграждане на собствена позиция

Практическа приложимост на придобитите знания

Направеното сравняване на програмите в основните им части – ОРНУП, ОРТ и КД, ясно показва заложените общи концепции за ролята на обучението в подготовката на младия българин, най-вече насочено към неговата реализация и осигуряващо практическа приложимост на придобиваните знания. В тези посоки акцентите в програмите по история и цивилизация намират съответствие в програмите по БЕЛ, което дава основание да твърдим, че на концептуално равнище програмите са съгласувани.

ИЗВОДИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Доброто функциониране на програмите се определя от няколко необходими уточнения. Несъмнено успешното им прилагане е в най-тясна връзка със създаването на **учебни пособия**, които следва да **отговорят на необходимостта от приложението на основните концепции, заложи в програмите**, както и на помагала, които **практически и конкретно да подсигурят работата на преподавателя**.

Интегрирането на програмите по различни учебни предмети, във всички степени и етапи от средното училище, следва да се осмисли като важно не само на общо концептуално ниво, но и на базата на конкретна синхронизация и практическа приложимост. “Декларирането” на идентични цели и посоки в обучението не означава директно и практически успешно реализиране на заложените цели. Очевидно **програмите “страдат” от малкото конкретно поднесени възможности за тяхното облекчаване чрез възможните връзки с предметите от същата КОО или с такива от други КОО**.

Практическата приложимост на знанията, изграждането на национална и европейска идентичност и осмислянето на българската национална идентичност като пълноценна европейска идентичност, трайната ангажираност на българското общество към модерните европейски ценности, към ценности на съвременността – права на човека, върховенство на закона, демократични ценности, формиране на гражданско съзнание и гражданско образование, са само част от целите, които биха се реализирали адекватно при синхронизация и единство, както на общоконцептуално, така и на практическо ниво с програми, в които те също са водещи и определящи. В този смисъл развитието на частта междупредметни връзки от програмите чрез нейното конкретизиране би улеснило практическата дейност при приложението им.

При разработването на програмите би следвало да се търси и облекчаване в един по-различен аспект. Интерпретацията на проблеми, които са по-скоро от компетентността на друга учебна дисциплина, изисква съотнасянето им по-скоро към последната, а развитието на определени умения и задаването на алгоритъм на работа не би следвало да се разминава в усвояването и използването им в различните предмети. Последното предполага **по-добра връзка между програмите и търсенето на пътища за реализация на общите цели в началото на съставянето им**, а не търсенето на общото след изработването на отделните концепции сами за себе си.